

Ilona Żeber-Dzikowska, Małgorzata Wysocka-Kunisz, Aleksandra Szydłowska

Kompetencje nauczyciela w kontekście kształcenia

Społeczeństwo. Edukacja. Język 4, 93-101

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ilona Żeber-Dzikowska
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Płocku
Małgorzata Wysocka-Kunisz
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach;
Aleksandra Szydłowska
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

KOMPETENCJE NAUCZYCIELA W KONTEKŚCIE KSZTAŁCENIA

Teacher's competences in the context of education

Streszczenie

W artykule poruszono sprawy związane z procesem kształcenia, który realizowany jest różnymi sposobami i za pomocą rozmaitych środków dydaktycznych. Umiejętność rozpoznawania potrzeb uczniów oraz zdolność do współpracy w relacjach międzyludzkich wiążą się z kompetencjami wychowawczymi i społecznymi. Nauczyciel powinien dysponować wiedzą na temat istoty zasad, metod i form realizacji procesu kształcenia oraz powinien zorganizować warunki do samodzielnego zdobywania wiedzy, tak by wykorzystać inicjatywę młodzieży do samodzielnego poszukiwań w gąszczu wielu aktualnie dostępnych źródeł.

Słowa kluczowe: nauczyciel, kształcenie, kwalifikacje, kompetencje, zawód, rynek.

Abstract

The paper discusses issues related to the educational process which is implemented in various ways and by means of various teaching methods. The ability to recognize students' needs and the ability to cooperate in social relationships are associated with educational and social competences. A teacher should have the knowledge of the nature of principles, methods and forms of implementing the teaching process and he/she should arrange appropriate conditions for students to acquire knowledge independently and use the initiative of the young to independently explore 'the jungle' of many currently available sources.

Key words: teacher, education, qualifications, competences, profession, market.

1. Wstęp

Zawód nauczycielski należy do najstarszych zawodów na świecie i od wielu lat jest przedmiotem zainteresowania psychologów, pedagogów, socjologów i filozofów różnych krajów i orientacji politycznych. Przedstawiciele tych dyscyplin interesowali się nauczycielem rzeczywistym, pracującym na co dzień w konkretnych warunkach oraz nauczycielem idealnym, postulowanym przez społeczeństwo w danym okresie społeczno-historycznym.

Szczególnie wiek XIX przyniósł ze sobą pogłębienie refleksji nad zawodem nauczyciela. Powstawały wówczas oryginalne dzieła, rozprawy na tematy związane z osobą nauczyciela. W konsekwencji doprowadziło to do wyodrębnienia się subdyscypliny pedagogiki – pedeutologii.

Pojęcie pedeutologia wprowadził do polskiej literatury pedagogicznej Józef Mirski, który zarysował projekt nauki o nauczycielu. W strukturze pedeutologii Mirski zaproponował trzy kierunki zainteresowań: projektowanie, jakim powinien być nauczyciel, stwierdzenie, jakimi są nauczyciele w rzeczywistości oraz określenie, jak należy kształcić nauczycieli [Kwiatkowska, 2008, s. 18-19].

J. Mirski pisał *drugie obok dziecka epokowe odkrycie w zakresie wychowania to odkrycie osobowości wychowawcy* [Olszak, 2001], podkreślając tym samym ważność osoby pedagoga w procesie nauczania. Powstanie pedeutologii zbieгло się w czasie z powstaniem pedologii czyli nauki o dziecku. Fakt „odkrycia” dziecka spowodował zmianę w poglądach dotyczących istoty wychowania, a tym samym i funkcji wychowawcy [Kwiatkowska, 2008, s. 18-19]. Rozmyślenia naukowe o problemie zawodu nauczycielskiego zawarł również w rozprawie „O duszy nauczycielstwa” Jan Władysław Dawid, który został nazwany „ojcem” polskiej pedeutologii. W tej rozprawie uznał, że:

- dobrym nauczycielem jest ten, kto się urodził z określonymi predyspozycjami do tego zawodu,
- musi to być człowiek, któremu natura dała pewne cechy,
- w jego osobowości powinna dominować jedna cecha, tak zwana miłość dusz ludzkich – czyli, że nauczyciel musi być człowiekiem, który kocha i akceptuje drugiego człowieka [Krochmalska-Gawrosińska, 2005, s. 14].

Współcześnie pedeutologia to wiedza o nauczycielu – jest to dział pedagogiki zajmujący się zagadnieniami dotyczącymi nauczycieli: ich osobowości, doboru do zawodu, kształcenia, doskonalenia oraz pracy zawodowej [Okoń, 2004, s. 303]. Według H. Kwiatkowskiej sylwetkę współczesnego pedagoga można ujmować na kilka różnych sposobów:

- poprzez pryzmat cech psychologicznych – nauczyciel wówczas posiada idealne cechy osobowości,
- poprzez pryzmat technologiczny – nauczyciel charakteryzuje się określoną strukturą kompetencji,
- socjologicznie – w tym ujęciu rozważa się rolę pełnioną przez nauczyciela,
- według pedagogiki krytycznej – w takim rozumieniu występuje nauczyciel typu „transformowany intelektualista” [Kwiatkowska, 2008, s. 18-19].

Kreowanie nauczyciela takim, jakim on być powinien pod względem etycznym, pedagogicznym, społecznym, narodowym, państwowym, naukowym według danego myślicielela to cecha kierunku normatywnego. W przypadku modelowania nauczyciela czyli budowy sylwetki idealnej kluczową rolę odgrywają jego kompetencje.

W dalszej części artykułu zostaną podjęte rozważania o „idealnym nauczycielu” w ujęciu technologicznym, czyli posiadania wzorcowych kompetencji.

Określenie „kompetencja” pochodzi z języka łacińskiego *competere*, czyli nadawać się. Jest to zakres czyjeś wiedzy, umiejętności, odpowiedzialności. Pracownik kompetentny to taki, który potrafi prawidłowo wykonać nałożone na niego zadania – ma odpowiednie kompetencje do ich realizacji [Kopaliński 2000, s. 269]. Kompetencje ujęte w sposób standardowy są to podstawowe dla zawodu wymagania w zakresie umiejętności, wiadomości i cech psychofizycznych, które umożliwiają efektywne wykonywanie typowych, charakterystycznych zadań zawodowych. Najkrócej więc kompetencje pracownika można określić jako zbiór niezbędnych czynników: wiedzy, umiejętności oraz predyspozycji psychofizycznych do wykonywania określonego zawodu. Ponieważ każdy zawód posiada inne zadania do re-

alizacji, to odpowiadać mu będą inne kompetencje niezbędne do jego realizacji, składające się zawsze z komponentów: wiedzy, umiejętności i postaw.

W definicji tej występują trzy wcześniej wymienione komponenty kwalifikacji zawodowych: wiedza, umiejętności oraz cechy psychofizyczne nazwane tutaj postawami. Jak pisze D. Hyżak: *W pracy nauczyciela kompetencje utożsamiane są z jego kwalifikacjami, niezbędnymi do efektywnego wykonywania tego zawodu* [Hyżak, 2005, s. 297].

Można zatem mówić o kompetencjach jako pewnych indywidualnych zdolnościach jednostki i kompetencjach jako kwalifikacjach, czyli normatywie zdolności, jakie powinna posiadać osoba na stanowisku nauczyciela (wówczas mówi się o kwalifikacjach zawodowych).

K. Stech opisując kompetencje zawodowe nauczycieli wskazuje na ich kilka podstawowych cech:

- a) kompetencje zawsze dotyczą określonego zawodu i osób wykonujących ten zawód,
- b) mają charakter dynamiczny – zmieniają się w toku życia człowieka,
- c) mają charakter wyuczalny – nabywa się je w procesie edukacji i praktycznych doświadczeń,
- d) mają cechę generatywności – posiadane kompetencje mogą być wykorzystywane w innych dziedzinach życia jednostki [Stech, 2002, s. 14].

Natomiast R. Kwaśnica postuluje, aby kompetencje nauczyciela podzielić na dwie grupy [Kwaśnica 2003, s. 300-303]:

- kompetencje metodyczne, czyli umiejętność działania według reguł określających optymalny porządek czynności o pedagogicznym charakterze,
- kompetencje realizacyjne, czyli umiejętność doboru środków i tworzenia warunków sprzyjających osiągnięciu celów.

Ponadto Kwaśnica uważa, że kompetencje pedagoga powinny być hierarchizowane – najważniejsze są kompetencje praktyczno-moralne, które związane są ze specyfiką pracy nauczycielskiej i warunkują posługiwanie się kompetencjami technicznymi [Kwaśnica, 2003, s. 300-303].

Niezależnie od autora, we wszystkich definicjach występują trzy podstawowe elementy składające się na ogólne kompetencje, którymi są: wiedza, umiejętności praktyczne oraz pewne specyficzne cechy osobowościowe, wskazane i oczekiwane w pracy nauczyciela. Najtrudniejszy do określenia wydaje się komponent kompetencji nauczycielskich określany jako postawa lub predyspozycje psychologiczne nauczyciela do wykonywania zawodu.

Kompetencje nauczyciela, jak wspomniano wcześniej, mają charakter dynamiczny i to zarówno z punktu widzenia aktualnych zdolności jednostki, jak i oczekiwań społecznych osób zainteresowanych edukacją i wychowaniem. Co więcej, poszczególni autorzy, przywiązani do określonej koncepcji edukacyjnej, różnie definiują kompetencje nauczycieli. Ponieważ kompetencje determinowane są przez konkretne zadania, jakie ma do wykonania nauczyciel, to jeden z podstawowych ich podziałów może dotyczyć zdolności nauczyciela do wykonania konkretnych czynności przypisanych do tych zadań. Takiego uporządkowania dokonali N. M. Gable i J. Porter wskazując, że podstawowymi czynnościami nauczycieli są: diagnozowanie, reakcja (działanie wychowawczo-edukacyjne), ocenianie, kontakty osobiste, rozszerzanie programu nauczania, odpowiedzialność społeczna [Olszak, 2001, s. 75].

W przypadku diagnozowania nauczyciel powinien umieć oceniać potrzeby edukacyjne ucznia. Ocena potrzeb musi być poparta wiedzą o programie, wymaganiach oraz znajomością procesu edukacji wraz ze świadomością potencjalnych przeszkód. W przypadku reakcji (działania) nauczyciel na podstawie uzyskanej wiedzy z diagnozowania wybiera najlepsze sposoby wychowawczo-edukacyjne i wdraża je w życie. Kolejne umiejętności dotyczą oceniania, czyli identyfikacji i wartościowania postępów, jakie dokonuje jednostka na

skutek przyjętych działań pedagogicznych. Kontakty osobiste – to inaczej umiejętność nawiązania właściwych relacji i wymiana informacji pomiędzy uczniem a nauczycielem w drodze komunikacji interpersonalnej.

W przypadku rozszerzania programu nauczyciel powinien mieć świadomość, że szkoła jest elementem szerszej rozumianego wychowania, w którym uczestniczą też rodzice i środowisko rówieśnicze.

Wreszcie odpowiedzialność społeczna to świadomość znaczenia własnej pracy i jej społecznych skutków, także tych negatywnych [Olszak, 2001, s. 76]. Podejmowanie odpowiedzialności wymaga od nauczyciela nieustannej refleksji nad celowością, sposobem oraz zakresem własnych działań.

Kazimierz Denek dokonał chyba najbardziej praktycznego podziału kompetencji nauczycieli – wychowawców wyróżniając kompetencje:

- a) prakseologiczne,
- b) komunikacyjne,
- c) współdziałania,
- d) kreatywne [Denek, 2008, s. 5-15].

Kompetencje prakseologiczne wyrażają się skutecznością nauczyciela w planowaniu, realizacji, organizowaniu oraz kontroli i ocenie procesów edukacyjnych. Kompetencje te przejawiają się w tym, że nauczyciel potrafi: opracować własny program nauczania, zoperacjonalizować ogólne cele kształcenia i wychowania oraz zaprogramować treści kształcenia. Nauczyciel umie także konstruować testy i inne narzędzia do pomiaru osiągnięć uczniów, a także zinterpretować i ocenić te osiągnięcia; wykorzystywać wyniki egzaminów zewnętrznych do modyfikacji pracy dydaktycznej; budować program wychowawczy szkoły; indywidualizować aktywność umysłową uczniów adekwatnie do ich możliwości i uzdolnień; ustalić przyczyny niepowodzeń szkolnych; rozpoznać zagrożenia dotyczące różnych uzależnień; rozpoznać zjawiska oraz typowe formy zaburzeń rozwoju ucznia i skierować go po odpowiednią pomoc; współpracować z rodzicami; projektować plan własnego rozwoju zawodowego. Kompetencje te są szczególnie ważne dla tzw. technologicznego podejścia do procesu kształcenia i wychowania, gdzie podstawą podejmowanych czynności jest prakseologia oraz teoria organizacji i zarządzania [Strykowski, J. Strykowska, J. Pielachowski, 2003, s. 27].

Kompetencje dydaktyczne nauczyciela dotyczą wiedzy na temat istoty zasad, metod i form realizacji procesu kształcenia. Nauczyciel przede wszystkim ma stwarzać warunki do samodzielnego zdobywania wiedzy, a proces kształcenia realizować różnymi sposobami i za pomocą rozmaitych środków dydaktycznych.

Umiejętność rozpoznawania potrzeb uczniów oraz zdolność do współpracy w relacjach międzyludzkich wiążą się z kompetencjami wychowawczymi i społecznymi. Manifestują się one skutecznością zachowań prospołecznych i sprawnością działań integracyjnych nauczyciela [Denek, 2008, s. 5-15].

W sytuacji, gdy wiele rodzin nie spełnia zadań związanych z wychowywaniem dzieci, przed nauczycielem stoi konieczność realizacji zadań wychowawczych w ich społecznym wymiarze. Szczególnie ważną rolę odgrywa on jako rzecznik spraw i potrzeb rozwojowych uczniów. Według koncepcji pedagogicznych nurtu „nowego wychowania”, wychowywać oznacza dodawać odwagi i przywracać podmiotowość [Hyżak, 2005, s. 298-300].

Ostatnio kładzie się coraz większy nacisk na podmiotowość relacji uczeń – nauczyciel. Kompetencje wychowawcze i społeczne nauczyciela przejawiają się w tym, że staje się on inicjatorem i partnerem poczynań uczniowskich. Realizuje swoje cele, stwarzając sytuacje wychowawcze, które angażują uczniów emocjonalnie i intelektualnie oraz wyzwalają ich konkretne działania.

Współczesne relacje pomiędzy uczniem i nauczycielem bardziej opierają się na partnerstwie, wspomaganiu ucznia w jego inicjatywach, a nie bardzo sztywnym przekazywaniu

wiedzy. Dzisiaj szkoły muszą kształcić umiejętności praktycznego wykorzystywania wiedzy, pracy zespołowej, komunikowania się, wyboru celów i organizowania sposobów ich realizacji, samodoskonalenia i samorozwoju.

Kompetencje kreatywne to zdolność do samokształcenia, innowacyjność i niestandardowość działań w powiązaniu ze zdolnościami adaptacyjnymi, mobilnością i elastycznością. Nauczyciel, aby mógł wykonywać założone funkcje, musi być wyposażony w toku kształcenia, doksztalcenia i doskonalenia w bogaty zasób wiadomości i umiejętności oraz być otwarty na nową wiedzę w toku samokształcenia [Denek, 2000, s. 39]. Poprzez ustawiczne kształcenie i samokształcenie przygotowuje się do twórczej realizacji zadań. W literaturze pedeutologicznej stworzona została koncepcja nauczyciela twórczego, który kształtuje swoją osobowość zawodową poprzez samokształcenie, ciągłe podwyższanie kwalifikacji, doskonalenie własnego warsztatu, udział w badaniach (naukowych, metodycznych), podejmowanie działań innowacyjnych, poszukiwanie nowych terenów i wyzwań w pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Nauczyciel legitymujący się kompetencjami kreatywnymi potrafi twórczo rozwiązywać problemy oraz krytycznie myśleć i stymulować ten rodzaj myślenia u uczniów. Doskonalenie umiejętności krytycznego myślenia jest koniecznym warunkiem do wykształcenia nauczyciela respektującego prawo do wątpliwości. Kompetencje kreatywne przejawiają się również w ogólnym kształceniu i samokształceniu. Budują one prestiż nauczyciela i pozwalają skuteczniej realizować zadania dydaktyczno-wychowawcze [Denek, 2000, s. 39].

Współczesne określenia takie jak innowacja, innowacyjność stały się motorami postępu, a wymienionymi przymiotami kierować się powinny organizacje, przedsiębiorstwa, a nawet zwykli obywatele. E. Bendyk jeden ze swoich artykułów w tygodniku „Polityka” zatytułował: „Innowacje, głupcze” [Bendyk, 2006], co wskazuje na ogólną atmosferę społeczną w zakresie roli innowacji i innowacyjności. Z drugiej strony, z historii wynalazczości wiadomo, że nowe odkrycia są domeną relatywnie małej grupy osób, jednostek nazywanych nowatorami, wynalazcami, a społecznie często uważanych za dziwaków.

Innowator to ktoś, którego cechuje zdolność do wymyślania całkowicie nowych rozwiązań. P. Sztompka tak opisuje jednostki innowacyjne: [...] *wynalazca nowej technologii, naukowiec lansujący nową metodę badawczą, prorok religijny formułujący przykazanie moralne, artysta narzucający nowy styl, polityk przeprowadzający reformy prawa, dyktator mody lansujący nowy sposób ubierania się, idol młodzieżowy pokazujący się w nowym uczesaniu, przedsiębiorca reorganizujący korporację przemysłową itp.* [Sztompka, 2007, s. 420].

Powstaje zatem pytanie, jakie cechy osobowości są wspólne dla wynalazcy, kreatora mody i reformatora. Istotą innowacyjności jest kreowanie zmian, więc trzeba mieć odwagę, aby wystąpić publicznie z czymś nowym, odmiennym od dotychczasowych rozwiązań.

Zatem pierwszą cechą jest pewność siebie oraz wiara w pozytywne zmiany w społeczeństwie. Jest to zaprzeczenie postawy „marudera” i kontestatora wszelkich zmian [Szołpiński, 2004, s. 50-60]. Maruderzy nie wierzą w swoje możliwości, nie upatrują w sobie przyczyn niepowodzeń i są niewytrwali w dążeniu do celu. Natomiast innowatorów cechuje duży optymizm, pewność siebie, chęć działania, wykonywanie swojego zawodu z pasją. Jednocześnie są oni wytrwali w dążeniu do celu.

Nowator to także wizjoner, mesjasz, propagator nowych idei, które czasami znajdują popleczników, a czasami doprowadzają do istotnych zmian społecznych. Jak zauważa P. Sztompka, w takich przypadkach *predyspozycje i prerogatywy do wprowadzenia innowacji oparte są na indywidualnych, wyróżniających się przymiotach, postrzeganych i uznawanych w dostatecznym stopniu w szerszej zbiorowości lub całym społeczeństwie. Skrajnym przejawem takiego uznania jest charyzma* [Sztompka, 2007, s. 420]. Często innowatorzy nie znajdują uznania u potomnych lub rozpoczynają propagowanie nowych idei przedwcześnie, torując drogę dla nowych ruchów społecznych czy nowych organizacji. Nie ulega jednak

wątpliwości, że reformatorzy są społecznie użyteczni, gdyż źródłem postępu społecznego jest zmiana. Reformatorzy, nowatorzy i jednostki kreujące nowe idee, choć często krytykowane, negowane, są niezbędnym elementem każdego postępu społecznego [Sztompka, 2007, s. 449].

Innowacje w przypadku zawodu nauczyciela są niezbędne gdyż wprowadzają postęp, są podłożem, na którym mogą wyrosnąć nowe pomysły praktyczne. Przykładem nauczyciela – innowatora, którego pomysły mają praktyczne zastosowanie w dydaktyce jest francuski pedagog Celestyn Freinet. Freinet był pedagogiem i nowatorem, autorem prac z zakresu pedagogiki i wychowania. Już jako młody nauczyciel doszedł do wniosku, że tradycyjne nauczanie nie budzi zainteresowania uczniów. Według Freineta tylko szkoła oparta na nowoczesnych metodach, technikach i narzędziach pracy szkolnej może przygotowywać nauczycieli świadomych swych zadań oraz uczniów (ludzi) zdrowych, szczęśliwych dostosowanych do społeczeństwa i epoki, w której żyją.

Nowoczesna szkoła zdaniem C. Freineta przywraca nauczycielowi prawdziwy autorytet i znaczenie. Sprawia, że jego praca jest wartościowa i skuteczna. Wskazuje drogę, która pozwala kształtować ludzi zamiast przygotowywać roboty. Do końca życia celem Freineta była walka o postęp pedagogiczny. Halina Semenowicz – tłumaczka jego dzieł, propagatorka jego idei i szkoły – nazywa Freineta jednym z największych pedagogów – nowatorów XX wieku, propagatorem nurtu pedagogicznego, określanego jako pedagogika naturalistyczna lub koncepcja wychowania zwana natywizmem.

C. Freinet był pionierem w zakresie nowych technik organizacji pracy klasy i szkoły. Swoje pomysły czerpał z bezpośredniej obserwacji uczniów, ale także z własnych marzeń i wspomnień z okresu dzieciństwa. Cechą wszystkich pomysłów Freineta była genialna wręcz prostota i niski koszt wdrożenia poszczególnych rozwiązań. Były to pomysły na miarę niezbyt zamożnej wiejskiej szkoły, w której całe życie pracował. Wszystkie techniki Celestyna Freineta można podzielić na dwie grupy [Kołodziejska, 2003]:

- techniki wychowawcze, w skład których wchodzi: gazetka klasowa, narada klasowa, swobodna ekspresja oraz planowanie indywidualnej i zbiorowej pracy,
- techniki edukacyjne (techniki nauczania).

Pierwszą innowacją, którą C. Freinet wprowadził do szkoły była szkolna drukarnia, która funkcjonowała w szkole w Bar-sur-Loup od 1926 rok. Swoje doświadczenia dotyczące uruchamiania drukarni i jej pedagogicznych funkcji opisał w krótkiej broszurce pt. „Drukarnia w szkole”. Ponadto wpadł na pomysł rozsyłania korespondencji w formie „listu okrężnego” – pisanego na maszynie lub odbijanego na hektografie i przesyłanego kolejnym osobom, co stało się początkiem powstania Ruchu Pedagogicznego Nowoczesnej Szkoły Francuskiej.

Pomiędzy teorią i praktyką zachodzi ścisła zależność, a powiązania przejawiają się interakcjami – teorie modyfikowane są pod wpływem praktyki oraz ustaleń nauk pokrewnych (socjologii, psychologii) a praktyka korzysta z ustaleń teorii. Zatem badania pedagogiczne są niejako „pomostem” pomiędzy praktyką a teorią w zakresie praw empirycznych. Umożliwiają poznanie pewnego wycinka rzeczywistości społecznej, w przypadku badań pedagogicznych – rzeczywistości zjawisk pedagogicznych. Stąd jedną z umiejętności pedagoga – nowatora powinna być zdolność do przeprowadzania badań empirycznych oraz wykorzystywania wyników tych badań w praktyce. Zadanie to wydaje się bardzo proste, ale w praktyce duże trudności nauczycielom sprawia opracowanie metodologii, wyników badań oraz formułowanie wniosków i postulatów do zastosowania w praktyce.

Także w przypadku edukacji uczniów ostatnim etapem kształcenia jest wdrożenie podopiecznych do przekształcania struktur wiedzy w praktykę. Wielu nauczycielom wydaje się, że etap edukacji ich wychowanków kończy się na ustrukturyzowaniu wiedzy w głowie ucznia, ale coś po wielkiej wiedzy, gdy nie można jej zastosować w praktyce?

Naszym zdaniem rolą nauczyciela powinna być także nauka przekształcania wiedzy na rozwiązania praktyczne – zarówno w sferze dalszej edukacji jak i życia osobistego. Niestety wymaga to odpowiedniego przygotowania zajęć, dużej pomysłowości i kreatywności. Pomocne mogą być nowoczesne elektroniczne narzędzia inteligentne (programowalne). Wszak już obecnie uczy się dzięki symulacjom komputerowym przyszłych kierowców, kapitanów statków, pilotów samolotów. Można zatem z powodzeniem wykorzystać komputer i tym podobne programowalne urządzenia elektroniczne (tablety, smartfony...) i oprogramowanie (których coraz więcej na rynku) do nauki wykorzystania wiedzy w praktyce.

Kompetencje komunikacyjne nauczyciela przejawiają się skutecznością zachowań werbalnych i pozawerbalnych w sytuacjach edukacyjnych. Nauczyciel posiadający kompetencje komunikacyjne umie wykorzystać język werbalny i niewerbalny w pracy z uczniami. Potrafi wzbudzać ich wrażliwość językową, odsłaniając wartości dziedzictwa kulturowego i funkcje języka jako narzędzia myślenia i porozumiewania się [Denek, 2008, s. 5-15]. Kompetencje informacyjno-medialne charakteryzują się umiejętnością posługiwania się technologią informacyjną, w tym jej wykorzystywaniem w nauczaniu przedmiotu. Kompetencje te przejawia nauczyciel, który potrafi: umiejętnie wybierać i wykorzystywać oferty medialne; odczytywać i analizować informacje zawarte w komunikacie medialnym; obsługiwać urządzenia medialne oraz posiada znajomość podstawowych zasad ergonomii pracy z mediami w warunkach szkolnych.

Wyzwaniem dla nauczyciela XXI wieku są również umiejętności dotyczące technologii informatycznych. Należy do nich zaliczyć m.in.: posługiwanie się multimedialnym zestawem komputerowym i jego oprogramowaniem, poruszanie się po bazie danych, obsługę edytorów tekstu, tworzenie prezentacji multimedialnej oraz umiejętność komunikowania się w globalnej sieci komputerowej, jaką jest Internet.

Współczesny nauczyciel powinien posiadać także odpowiednie kompetencje językowe wyrażające się znajomością co najmniej jednego języka obcego w stopniu zaawansowanym. Znajomość języków obcych stała się dzisiaj istotna na zjednoczonym, pozbawionym granic rynku Unii Europejskiej. Ułatwia zbliżanie się do innych ludzi, odkrywanie różnych kultur i mentalności. Każdy nauczyciel powinien znać język obcy, aby w pełni móc korzystać ze zdobyczy naukowych i kulturalnych współczesnego świata, rozwijać swoją karierę zawodową i kontakty z innymi ludźmi.

Analizując opisy poszczególnych kompetencji nauczyciela można zauważyć że nauczyciel powinien posiadać wiedzę merytoryczną związaną z dydaktyką, być osobą o wysokim poziomie inteligencji emocjonalnej, a jednocześnie charakteryzować się wysokimi standardami moralnymi. Porównując wcześniejsze opisy kompetencji nauczyciela dotyczące umiejętności komunikacji, kompetencje kreatywności, kompetencje społeczne, to z większością z nich wiąże się wysoka inteligencja emocjonalna.

Odrębną grupę kompetencji stanowią kompetencje etyczno-moralne. Kategoria odpowiedzialności moralnej jest wpisana trwale w etos zawodu nauczycielskiego.

Z przedstawionych rozważań wynika, że oczekiwania wobec kompetencji idealnego nauczyciela są bardzo wysokie, często nawet sprzeczne ze sobą. Nauczyciel ma dysponować dużą ogólną i specjalistyczną wiedzą i stale dokształcać się w tym zakresie. Powinien także umieć praktycznie stosować metodykę pracy w sposób skuteczny i gwarantujący osiągnięcie sukcesów dydaktycznych. Ma być także wzorem dla młodzieży i umieć nawiązać ze swoimi uczniami kontakt, nie tracąc przy tym dystansu mentora. Wreszcie wymaga się od nauczyciela wysokiego poziomu etycznego oraz cech osobowości gwarantujących oddanie dla zawodu oraz odporności na sytuacje stresujące. Ponadto z wszystkich zaprezentowanych definicji i poglądów wynika konieczność wielopłaszczyznowego podejścia do kompetencji nauczyciela.

Zachodzące przemiany ekonomiczne, społeczne, polityczne, stawiają przed nauczycielami nowe zadania. Muszą oni wychowywać uczniów na obywateli Europy. Aby móc zrealizować takie zadanie nauczyciele muszą być wychowawcami, przekazicielami kultury, norm i wartości, organizatorami czasu wolnego i animatorami, opiekunami, doradcami i przywódcami. Określenie na nowo zadań nauczycieli spowodowało pojawienie się nowych wyzwań wymagających od nauczyciela całkowicie nowych umiejętności, takich jak np. wprowadzanie innowacji, doradzanie, jak również zarządzanie, organizowanie [Denek, 2008, s. 5-15].

Pedagodzy, zdając sobie sprawę z wielkich i dynamicznych zmian jakie dokonują się w społeczeństwie w zakresie sposobów komunikacji, ekonomii, kultury, stosunków społecznych poszukują nowych metod edukacji i wychowania, które sprostałyby wymaganiom współczesności. Dość powszechna jest opinia, że dotychczasowy system edukacji oparty na wiedzy książkowej, encyklopedycznej, a ponadto na stosunku pomiędzy nauczycielem i uczniem jako mistrz – uczeń, nie mogą zapewnić efektywnej i odpowiedniej edukacji. Wydaje się zatem, że nauczyciel nie może być bezwolnym wykonawcą wszystkich zaleceń z ministerialnych programów i często powinien samodzielnie podejmować decyzje dotyczące własnych programów edukacji, na co zresztą zezwalają aktualne przepisy w zakresie prawa oświatowego. Nauczyciele - innowatorzy opracowują swoje programy przy wsparciu rady pedagogicznej i kontroli dyrektora szkoły, ale w dużym stopniu to od ich inwencji, wiedzy i zaangażowania zależy, czy określony program okaże się sukcesem, czy też porażką pedagogiczną.

Niestety brak stabilizacji co do treści i sposobów edukacji, częste zmiany i możliwe porażki powodują, że nauczyciele jeszcze bardziej niż w przeszłości narażeni są na wypalenie zawodowe. Studenci kończący uczelnie są pełni entuzjazmu i nie zakładają, że w pracy mogą się wypalić. Tymczasem zjawisko to jest wręcz przypisane do wszelkich zawodów, w których występuje intensywny kontakt z innymi ludźmi i do zawodów, których rolą jest pomaganie. Z przykrością należy stwierdzić, że studenci na uczelni nie mają praktycznych zajęć, jak radzić sobie z tym problemem.

Nie można także nie zauważyć, że jedną z cech współczesnej edukacji jest indywidualizacja nauczania uczniów. Dostrzeżono uczniów zdolnych, uczniów z problemami w edukacji, uczniów niedostosowanych społecznie, uczniów wymagających wsparcia w zakresie integracji w klasie i szkole, itd. Wszystko to wymaga od nauczyciela dużej wiedzy oraz ciągłego dokształcania i samokształcenia.

Jednym z podstawowych zadań współczesnego pedagoga jest także wychowywanie do wielokulturowości, co wymaga odpowiedniego poziomu tolerancji. W potocznym rozumieniu tolerancja to znoszenie poglądów, zachowań innych osób, gdy te poglądy i zachowania nie są zgodne z uznawanymi przez siebie. Człowiek tolerancyjny, według psychologii, jest otwarty na nowe wrażenia i doświadczenia, więc jego zmysły nakierowane są na odbiór bodźców zewnętrznych, a umysł jest w stanie zamieniać informacje płynące z zewnątrz w wiedzę. Tolerancja rozumiana jest również jako poszanowanie godności drugiego człowieka jest przejawem postawy człowieka, w której naczelną wartością jest inny człowiek [Denek, 2008, s. 5-15].

Z powyższego opisu wynika, że współczesny nauczyciel powinien nie tylko wiedzieć jak zdobywać nową wiedzę a następnie przekazywać ją uczniom, ale także umieć wychowywać nowe pokolenia uczniów – innowatorów. Zatem w jaki praktyczny sposób kształcić nauczycieli, aby stali się zdobywcami wiedzy, a jednocześnie tymi, którzy będą uczyć zachowań innowacyjnych? Wydaje się, że należałoby bardzo istotnie zmienić podejście do kształcenia akademickiego. W mniejszym stopniu nacisk powinien być postawiony na posiadanie wiedzy akademickiej, a w znacznie większym stopniu nauczyciele powinni posiadać umiejętność samodzielnego zdobywania wiedzy. Trzeba uczyć samodzielnego zdobywania

wiedzy, analizowania i syntetyzowania. Więcej powinno być praktycznych zadań do rozwiązania w grupach, więcej możliwości kreowania własnych (nawet niezbyt mądrych) pomysłów, a mniej sprawdzania, co student zapamiętał.

Można nauczyć studentów korzystania z nowoczesnych mediów (w sposób nieszbilony) ale także nauczyć ich stosowania sprawdzonych technik wdrażania innowacji. Nie może nauczyć być innowacyjnym ktoś, kto nie wie na czym innowacja polega. Istnieją przecież takie techniki jak np. burza mózgów, czy zespołowe rozwiązywanie problemów. Niestety nie słyszy się, aby na uczelniach studenci różnych kierunków potrafili je stosować osobiście. Krajowe uczelnie najczęściej także nie są innowacyjne i nie bardzo dostrzegają konieczność zmiany paradygmatu edukacji i oceniania studentów. Być może presja rynku spowoduje, że także w tym zakresie w przyszłości nastąpią zmiany.

BIBLIOGRAFIA:

- Bendyk E. 2006. „Innowacje głupcze”, *Polityka* Nr 36 (2570).
- Denek K. 2008. „Edukacja jutra”, *Homines Hominibus* nr 1(4).
- Denek K. 2000. Kompetencje nauczycieli w kontekście wyzwań XXI wieku i potrzeb reformy systemu edukacji w Polsce. W *Kształcenie pedagogiczne w dobie przemian edukacyjnych w Polsce*, red. Kazimierz Wenta. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Hyżak B. 2005. Kompetencje i umiejętności nauczycieli wobec wyzwań XXI wieku. W *Edukacja jutra. XI Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, red. Franciszek Bereźnicki, Kazimierz Denek. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński.
- Kołodziejska D. 2003. „Freinet a współczesna pedagogika”, *Nowe w Szkole* nr 7-8.
- Kopaliński W. 2000. *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, „Świat Książki”, Warszawa: Świat Książki.
- Krochmalska-Gawrosińska E. 2005. *Henryk Rowid – kreator idei pedagogicznych w Polsce okresu Dwudziestolecia Międzywojennego*. Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie.
- Kwaśnica R. 2003. Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu. W *Pedagogika. podręcznik akademicki*, red. Zbigniew Kwiecieński, Bogusław Śliwerski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kwiatkowska H. 2008. *Pedeutologia*. Warszawa: WAIp.
- Okoń W. 2004. *Nowy słownik pedagogiczny*. Wyd. 4, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Olszak A. 2001. *Psychopedagogiczne kompetencje nauczycieli szkół specjalnych*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Stech K. 2002. Kompetencje zawodowe nauczyciela – spojrzenia na problem W *Kompetencje nauczyciela- wychowawcy*, red. K. Ferenz, E. Koziół. Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Strykowski W., Strykowska J., Pielachowski J. 2003. *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*. Poznań: Wydawnictwo eMPI2.
- Szopiński J. 2004. *Kreatywność menedżerów a ich funkcjonowanie rodzinne, zawodowe i osobowościowe*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Sztompka P. 2007. *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków: Wydawnictwo Znak.